2025-ci il Azərbaycan xalqının mədəni və ictimai fikir tarixində xüsusi əhəmiyyət kəsb edən bir il kimi yadda qalacaq. Bu il milli şüurun oyanışında, maarifçilik ideallarının yayılmasında və müstəqil dövlətçilik təfəkkürünün formalaşmasında müstəsna rol oynamış Azərbaycan milli mətbuatının 150 illik yubileyi tamam olur. Həsən bəy Zərdabinin böyük fədakarlığı və uzaqgörənliyi nəticəsində 1875-ci ilin 22 iyul tarixində ana dilində ilk milli qəzet olan "Əkinçi"nin nəşri ilə başlayan bu şərəfli yol millətin özünüdərk və tərəqqi uğrunda apardığı çətin, lakin möhtəşəm mübarizənin canlı salnaməsidir. "Əkinçi"nin yandırdığı məşəl xalqın sönməz maarif eşqinin, azad sözə olan tükənməz istəyinin və gələcəyə inamının təntənəsi idi. Milli mətbuatın tarixi birbaşa dövlətçilik tariximizlə bağlıdır və xalqımızın ictimai-siyasi həyatının güzgüsü kimi çıxış edir. Hər bir dövrün reallıqlarını, cəmiyyətin arzu və istəklərini, üzləşdiyi çətinlikləri və əldə etdiyi nailiyyətləri öz səhifələrində əks etdirən mətbuat millətin yaddaşının qoruyucusu və gələcəyinin bələdçisi olmuşdur. Bu mötəbər yubiley, Həsən bəy Zərdabidən bu günümüzə qədər azad söz uğrunda mübarizə aparmış bütün fədakar qələm sahiblərinin xatirəsini ehtiramla anmaq və onların qoyduğu irsin layiqli davamçıları olmaq məsuliyyətini bir daha xatırladır.

Zamanın sınağından keçən qələm

XIX əsrin ikinci yarısında çar Rusiyası imperiyasının tərkibində olan Azərbaycan dərin ictimai-mədəni durğunluq dövrünü yaşayırdı. İqtisadi gerilik, kütləvi savadsızlıq, dini fanatizm və mövhumatın hökm sürdüyü şəraitdə millətin tərəqqisi üçün maarifçilik hərəkatının başlanması tarixi zərurətə çevrilmişdi. Belə bir zamanda, Moskva Universitetində təhsili almış, dövrünün qabaqcıl Avropa və Rusiya elmi-fəlsəfi fikirləri ilə tanış olan Həsən bəy Zərdabi xalqının taleyi üçün dərin narahatlıq keçirirdi. O, dərindən dərk edirdi ki, cəmiyyəti mənəvi ətalətdən xilas etməyin, insanlara müasir dünyanın həqiqətlərini çatdırmağın və onlarda milli mənlik şüurunu oyatmağın ən təsirli vasitəsi ana dilində fəaliyyət göstərən mətbuat ola bilər. Lakin bu ideyanı reallaşdırmaq asan deyildi. Çarizmin sərt senzura siyasəti, qeyri-rus xalqlarının hər hansı milli təşəbbüsünə qarşı şübhəli münasibəti, yerli mühafizəkar qüvvələrin və ruhanilərin maarifçiliyə qarşı amansız müqaviməti, eləcə də maliyyə çətinlikləri bu yolda ciddi maneələr yaradırdı. 1875-ci ildə Həsən bəy Zərdabi təxminən 15 il davam edən inadkar mübarizədən sonra, müxtəlif bürokratik əngəlləri dəf edərək Bakı qubernatorundan qəzet nəşrinə icazə almağa müvəffəq oldu. Çar məmurları milli-siyasi məzmunlu nəşrin yaranmasından ehtiyat etdikləri üçün Zərdabiyə yalnız kənd təsərrüfatı və əkinçilik mövzularını işıqlandırmaq şərti ilə icazə vermişdilər. Məhz bu səbəbdən qəzet "Əkinçi" adlandırıldı. Lakin Zərdabinin məqsədi daha geniş və dərin idi. O, qəzetin adından vasitə kimi istifadə edərək, əslində xalqın hərtərəfli maariflənməsi, onun mədəni və intellektual səviyyəsinin yüksəldilməsi missiyasını həyata keçirməyi planlaşdırırdı. O, çox gözəl bilirdi ki, əhalinin mütləq əksəriyyətini təşkil edən kəndlilərin, əkinçilərin şüurunda baş verəcək dəyişiklik bütün millətin taleyinə həlledici təsir göstərəcək. Beləliklə, 1875-ci il iyulun 22-də "Əkinçi"nin ilk sayının işıq üzü görməsi ilə Azərbaycan milli mətbuatının və eyni zamanda, maarifçi-demokratik fikrin yeni mərhələsinin bünövrəsi qoyuldu.

"Əkinçi" fəaliyyəti ilə Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafında inqilabi dəyişikliklərə səbəb oldu. Həsən bəy Zərdabi və onun məsləkdaşları qəzetin səhifələrində o dövrün klassik ədəbiyyatında hökm sürən, ərəb və fars tərkibləri ilə yüklənmiş mürəkkəb dildən imtina edərək xalqın canlı danışıq dilinə əsaslanan sadə, anlaşıqlı və səlis üslubdan istifadə etməyə başladılar. Bu, mətbuatın geniş kütlələr tərəfindən oxunub başa düşülməsi üçün atılmış son dərəcə mühüm addım idi. Qəzet ilk dəfə olaraq Azərbaycan dilində durğu işarələrini sistemli şəkildə tətbiq etməklə dil mədəniyyətinin formalaşmasına da fundamental töhfə verdi. "Əkinçi"nin məzmunu olduqca rəngarəng idi və dövrü üçün qabaqcıl ideyaları əks etdirirdi. Qəzetin səhifələrində kənd təsərrüfatı, bağçılıq, ipəkçilik kimi sahələrə dair elmi-praktik məsləhətlərlə yanaşı, təbiət elmləri, gigiyena, səhiyyə mövzusunda populyar məqalələr də dərc olunurdu. Zərdabi qəzetdən tribuna kimi istifadə edərək cəhalətə, xurafata, mövhumata və fanatizmə qarşı kəskin mübarizə aparır, elm və təhsilin faydalarını yorulmadan təbliğ edirdi. O, dövr üçün çox cəsarətli sayılan qadın azadlığı, qızların təhsili kimi məsələləri gündəmə gətirirdi. "Daxiliyyə" və "Tazə xəbərlər" kimi rubrikalarda isə Rusiyada və dünyada baş verən mühüm hadisələr haqqında məlumatlar verilirdi ki, bu da azərbaycanlı oxucuların dünyagörüşünün genişlənməsinə xidmət edirdi. Həsən bəy Zərdabi bu müqəddəs işdə tək deyildi. O, Mirzə Fətəli Axundov, Seyid Əzim Şirvani, Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər ağa Gorani kimi dövrün mütərəqqi düşüncəli ziyalılarını qəzetin ətrafında birləşdirməyi bacarmışdı. Bu fədakar insanlar yazıları ilə "Əkinçi"nin ideya-məzmun zənginliyinə mühüm qatqılar təqdim edirdilər. Cəmi iki il (1875-1877) fəaliyyət göstərməsinə və 56 sayının işıq üzü görməsinə baxmayaraq, "Əkinçi" Azərbaycanın ictimai fikir tarixində silinməz iz buraxdı. Onun maarifçi ideyaları çar məmurlarını və yerli mürtəce qüvvələri narahat etdiyi üçün qəzet təzyiqlər nəticəsində bağlandı. Ancaq "Əkinçi"nin səpdiyi toxumlar artıq cücərmişdi. O, milli mətbuatın gələcək inkişafına yol açmış, peşəkar jurnalistika prinsiplərinin təməlini qoymuş və özündən sonra gələn nəslə tükənməz ilham mənbəyi olmuşdu.

"Əkinçi"nin fəaliyyətindən sonrakı dövrdə yaranan qısa fasiləyə baxmayaraq, onun maarifçilik ənənələri yeni mətbu orqanların simasında yaşamağa və inkişaf etməyə başladı. XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan mətbuatı üçün əsl intibah dövrü oldu. Bakıda neft sənayesinin sürətli inkişafı ilə bağlı baş verən iqtisadi canlanma, eyni zamanda ictimai-siyasi və mədəni həyatda da görünməmiş oyanışa səbəb oldu. Bu dövrdə "Şərqi-rus", "Həyat", "İrşad", "Tazə həyat", "Füyuzat" kimi onlarla qəzet və jurnal nəşrə başladı. Hər biri fərqli ideya-siyasi cərəyanları təmsil etsə də, bu nəşrlərin hamısı milli şüurun yüksəlişinə, siyasi təfəkkürün formalaşmasına və ictimai fikrin plüralizminə xidmət edirdi. Lakin bu dövrün mətbuat salnaməsində heç bir nəşr Cəlil Məmmədquluzadənin redaktorluğu ilə 1906-cı ildə Tiflisdə nəşrə başlayan "Molla Nəsrəddin" jurnalı qədər dərin və parlaq iz buraxmamışdır. "Molla Nəsrəddin" bütöv ictimai hərəkat, bir ədəbi məktəb idi. Jurnal səhifələrində cəmiyyətdə kök salmış bütün neqativ halları - savadsızlığı, nadanlığı, dini fanatizmi, sosial ədalətsizliyi, rüşvətxorluğu, qadın hüquqsuzluğunu və çarizmin müstəmləkə siyasətini iti bir dillə, kəskin satira və yumorla tənqid atəşinə tuturdu. Onun uğurunun əsas səbəblərindən biri xalqın anlayacağı sadə dildə yazılması və Oskar Şmerlinq, İosif Rotter, Əzim Əzimzadə kimi istedadlı rəssamların çəkdiyi təsirli karikaturalarla müşayiət olunması idi. Bu karikaturalar oxuma-yazma bilməyən kütlələrə belə jurnalın ideyalarını anlamağa imkan verirdi. "Sizi deyib gəlmişəm" müraciəti ilə fəaliyyətə başlayan jurnal, həqiqətən də xalqın tribunasına çevrilmişdi. Mirzə Ələkbər Sabir, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsar kimi onlarla istedadlı şair və yazıçı jurnal ətrafında birləşərək "mollanəsrəddinçilər" adlanan qüdrətli ədəbi cərəyan yaratdılar. Jurnalın təsiri təkcə Azərbaycanla məhdudlaşmır, bütün Qafqazda, Mərkəzi Asiyada, Yaxın Şərqdə və hətta Hindistanda yayılaraq bölgələrdə satirik mətbuatın və demokratik fikrin inkişafına misilsiz təkan vermişdi. "Molla Nəsrəddin" milli azadlıq və istiqlal ideyalarının yetişməsində, xalqın hüquqları uğrunda mübarizəyə qalxmasında müstəsna tarixi rol oynadı.

1918-ci il mayın 28-də Şərqdə ilk demokratik respublika olan Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranması ilə milli mətbuatın tarixində tamamilə parlaq səhifə açıldı. Cümhuriyyət hökuməti qısa fəaliyyəti ərzində söz, vicdan və mətbuat azadlığını dövlət siyasətinin prioritetlərindən biri elan etdi. 1918-ci il noyabrın 9-da verilən sərəncamla kütləvi informasiya vasitələri üzərində senzura ləğv edildi. Parlamentin 1919-cu il 30 oktyabr tarixli qərarı ilə qəbul etdiyi "Mətbuat haqqında Nizamnamə" isə həmin dövr üçün çox mütərəqqi hüquqi sənəd idi. Bu azadlıq mühiti nəticəsində cəmi iki il ərzində Azərbaycan türkcəsində, rus, gürcü, erməni və digər dillərdə 100-ə yaxın adda qəzet və jurnal nəşr olundu ki, bu da mətbuatın yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdığının bariz göstəricisidir. "İstiqlal", "Övraqi-nəfisə", "Gənclər yurdu" kimi qəzet və jurnallar da milli dövlətçilik şüurunun möhkəmlənməsinə xidmət edirdi. Cümhuriyyət dövrünün mətbuatı Məhəmməd Hadi, Əhməd Cavad, Cəfər Cabbarlı, Yusif Vəzir Çəmənzəminli kimi böyük ədiblərin vətənpərvər ruhlu əsərlərinin dərc olunduğu tribunaya çevrilmişdi. Ancaq 1920-ci ilin aprel işğalı bu azadlıq və milli yüksəliş dövrünə son qoydu.

Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə Azərbaycan mətbuatı üçün 70 illik durğunluq və ideoloji buxovlar dövrü başladı. Bütün mətbu orqanlar Kommunist Partiyasının ciddi nəzarəti altına keçirildi, müstəqil nəşrlər ləğv edildi və mətbuat yalnız sovet ideologiyasının, partiya siyasətinin təbliğatçısına çevrildi. Senzura bütün gücü ilə fəaliyyət göstərir, fərqli fikrə, milli düşüncəyə heç bir imkan buraxmırdı. Mətbuatın əsas vəzifəsi sosialist quruluşunu tərənnüm etmək, kollektivləşməni, sənayeləşməni təbliğ etmək, "yeni sovet insanı" obrazını formalaşdırmaq idi. Buna baxmayaraq, hətta bu sərt ideoloji çərçivələr daxilində belə, bəzi vətənpərvər jurnalistlər və yazıçılar ana dilinin, milli mədəniyyətin və ədəbiyyatın qorunması üçün dolayısı yollarla mübarizə aparırdılar. "Kommunist" qəzeti, "Azərbaycan qadını", "Ədəbiyyat və incəsənət" kimi nəşrlər bütün ideoloji məhdudiyyətlərə rəğmən, xalqın mədəni həyatında müəyyən rol oynamaqda davam edirdilər. 1969-cu ildə Heydər Əliyevin Azərbaycana rəhbər təyin edilməsindən sonra milli mədəniyyətə və ana dilinə diqqət bir qədər artdı. Məhz onun təşəbbüsü ilə 1978-ci il Konstitusiyasında Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi təsbit olunması mətbuatda da ana dilinin mövqelərini gücləndirdi. 80-ci illərin sonlarında başlayan milli azadlıq hərəkatı zamanı isə mətbuat yenidən xalqın avanqard qüvvəsinə çevrilərək sovet rejiminin tənqidində, milli istiqlal arzularının ifadə olunmasında cəsarətli mövqe nümayiş etdirməyə başladı.

Azərbaycanın 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi mətbuatın inkişafında yeni tarixi mərhələnin başlanğıcını qoydu. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkədə söz və məlumat azadlığının təmin olunması istiqamətində fundamental islahatlara start verildi. Bu islahatların zirvəsi, şübhəsiz ki, Ulu Öndərin siyasi iradəsi ilə 1998-ci il avqustun 6-da imzalanan Fərmanla Azərbaycanda mətbuat üzərində dövlət senzurasının tamamilə ləğv edilməsi oldu. Bu tarixi qərar postsovet məkanında atılan ilk addımlardan biri idi və ölkədə plüralizmin, demokratik cəmiyyət quruculuğunun inkişafına güclü təkan verdi. Senzuranın ləğvindən sonra kütləvi informasiya vasitələrinin sərbəst fəaliyyəti üçün hüquqi baza yaradıldı, 1999-cu ildə "Kütləvi İnformasiya Vasitələri haqqında" Qanun qəbul edildi. Minlərlə müstəqil qəzet, jurnal, informasiya agentliyi, televiziya və radio kanalı yarandı. 2003-cü ildə jurnalistlərin I qurultayında medianın özünütənzimləmə orqanı olan Mətbuat Şurası təsis edildi ki, bu da media-cəmiyyət-hakimiyyət münasibətlərinin tənzimlənməsində mühüm rol oynayır. Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bu siyasət uğurla davam etdirilmiş, medianın maddi-texniki bazasının möhkəmlənməsi, jurnalistlərin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi istiqamətində ardıcıl addımlar atılmışdır. Media sahəsində islahatların dərinləşdirilməsi məqsədilə 2021-ci ildə KİVDF-nin bazasında Medianın İnkişafı Agentliyinin (MEDİA) yaradılması və "Media haqqında" yeni Qanunun qəbulu bu sahənin müasir çağırışlara uyğun inkişafına yönəlmişdir. Bu gün Azərbaycan mediası inkişafının yeni dövrünü yaşayır. 44 günlük Vətən müharibəsi zamanı Azərbaycan jurnalistikası yüksək peşəkarlıq və vətənpərvərlik nümayiş etdirərək informasiya müharibəsində fəal iştirak etdi, Azərbaycan həqiqətlərinin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında və düşmən təxribatlarının ifşasında mühüm rol oynadı. Milli media Ali Baş Komandanın ətrafında sıx birləşərək, xalq-ordu-hakimiyyət birliyinin təmin olunmasına və Qələbə ruhunun yüksəldilməsinə misilsiz töhfələr verdi.

Milli mətbuatın 150 illik yubileyi keçilən şərəfli yola nəzər salmaqla yanaşı, gələcəyə baxış və müasir dövrün çağırışları fonunda medianın qarşısında duran vəzifələri müəyyənləşdirmək üçün də fürsətdir. Qloballaşma və rəqəmsal texnologiyalar dövrü informasiya məkanını kökündən dəyişmiş, internet media və sosial şəbəkələri ənənəvi KİV-lərlə rəqabətə sövq etmişdir. İnformasiyanın sürətlə, bəzən isə yoxlanılmadan yayıldığı müasir şəraitdə peşəkarlıq, obyektivlik, məsuliyyət və milli maraqlara sadiqlik kimi prinsiplər hər zamankından daha aktualdır. Dezinformasiya və yalan xəbərlərlə mübarizə, cəmiyyətdə media savadlılığının artırılması, jurnalist kadrların peşəkarlığının müasir tələblərə uyğunlaşdırılması günümüzün əsas hədəflərindəndir. Azərbaycan dövləti Medianın İnkişafı Agentliyi vasitəsilə bu istiqamətdə ardıcıl siyasət yürüdür, media subyektlərinin iqtisadi müstəqilliyinin gücləndirilməsinə, rəqəmsal transformasiyaya uyğunlaşmasına və beynəlxalq informasiya məkanına inteqrasiyasına dəstək göstərir. Həsən bəy Zərdabinin "Əkinçi" ilə yandırdığı maarif məşəli bu gün yüzlərlə media orqanının timsalında daha parlaq yanır. 150 illik tarix sübut edir ki, Azərbaycan mətbuatı hər zaman millətin yanında olmuş, onun mənafeyini müdafiə etmiş və dövlətçiliyin möhkəmlənməsinə xidmət göstərmişdir. Bu yubiley, azad sözün dəyərini, onun cəmiyyət və dövlət həyatındakı əvəzsiz rolunu anlamaq və bu missiyanı gələcək nəsillərə şərəflə ötürmək üçün məsuliyyət günüdür. Milli mətbuatımız şanlı ənənələrinə sadiq qalaraq müstəqil Azərbaycanın daha da qüdrətlənməsi naminə fəaliyyətini bundan sonra da uğurla davam etdirəcək.

Ceyhun MƏMMƏDOV,
Milli Məclisin deputatı.

Respublika .- 2025.- 22 iyul (№ 149).-